

Костюченко О. В.

<http://orcid.org/0000-0001-7853-2670>

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Михайлова Р. Д.

<https://orcid.org/0000-0002-7264-0205>

Київський національний університет технологій та дизайну

АРТТЕРАПІЯ: КОМПЛЕМЕНТАРНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНИХ І МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ПІДХОДІВ У ВИЯВЛЕННІ ТЕМПЕРАМЕНТАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТВОРУ (НА ПРИКЛАДІ ЖИВОПИСУ)

У статті досліджено одну із ключових практик арттерапії – розпізнавання темпераментальних рис мистецького твору, а саме зображень у живописі. Розглядаючи арттерапію як поєднання психології і мистецтва, запропоновано систему визначень, основу на синтезі підходів теоретичної психології та мистецтвознавства, що істотно розширює коло засобів, прийомів та технік арттерапії. Наголошується, що в умовах сучасних викликів, коли в нейроестетиці та персоналізації (AI-технології) активно розробляються алгоритми ШІ, здатні розпізнавати емоційну та темпераментальну палітру творів мистецтв, темперамент, проявлений митцем у художньому творі, стає визначальною одиницею для персоналізації цифрового та фізичного середовища. Визначено сутність і структурні характеристики підходів до визначень темпераментальних рис образотворення, їхню роль у забезпеченні цілісності сприйняття художнього зображення/образу, предметно-композиційного ряду живопису в цілому. Грунтуючись на взаємодоповнюваності психології та мистецтвознавства, наголошено на визначення основоположного поняття мистецької культури – «художній образ». Увагу приділено образно-композиційному побудуванню живописного твору як основи втілення темпераментальних рис. Комплементарність психологічного та мистецтвознавчого підходів в арттерапії представлено як засіб розгляду художнього зображення – візуального, естетичного об'єкта та, водночас, динамічної моделі нервової системи, психоінформаційної конструкції, що з'єднує художній світ автора та свідомість глядача. У контексті дослідження арттерапію визначено як метод нейропсихологічної корекції та психоемоційної стабілізації, що базується на цілеспрямованому використанні художніх творів з конкретними формальними характеристиками (складність, динамічність, колірна енергія) для регуляції станів нервової системи; у більш вузькому визначенні, як метод прецизійної нейрорегуляції, що базується на цілеспрямованому використанні темпераментальних кодів художнього образу для модифікації психофізіологічного стану особистості; як технологію управління нейронними відгуками через розпізнавання та застосування темпераментальних кодів у живописному творі. Подальші наукові дослідження можуть спрямовуватися на вивчення вікової динаміки сприйняття темпераментальних рис у художніх творах, що дасть змогу адаптувати методи арттерапії для різних вікових груп.

Ключові слова: арттерапія, темпераментальні особливості, розпізнавання / ідентифікація / верифікація, живописний твір, художній образ / зображення.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми визначення темпераментальних особливостей у живопису обумовлена стрімким розвитком нейротехнологій, персоналізованої медицини та потребою гуманітарного аналізу творчих процесів в епоху штучного інтелекту, ринкових відносин, збереження «людського» в мистецькій діяльності,

сприяння когнітивного й емпатійного розвитку, відновленні психічного та психологічного здоров'я, що у певній мірі забезпечує арттерапія, яка потребує підвищення ефективності й розширення інструментарію. Проблема залишається актуальною саме через інтеграцію мистецтвознавства (розуміння авторського стилю та технік) з психологією

(психологічна експертиза, психологічний аналіз живопису), арт-терапією (виявлення емоційних станів та особистісних рис через художню творчість, невербальне вивільнення емоцій, добір конкретних художніх матеріалів і завдань для корекції тривожності, депресії або ПТСР), нейропсихологією та нейроестетикою (активація нейронних систем винагороди, пояснення, чому одні й ті самі твори викликають різну інтенсивність емоційного відгуку у різних людей) та розвиток індивідуалізованих арт-практик у взаємодії «глядач-картина» (створення персоналізованих маршрутів експозиціями). Відповідно розв'язання означеної проблеми слугуватиме основою для глибшого інтерпретування класичних творів, створення ефективніших інструментів для сучасної художньої освіти та психологічної підтримки, психологічної діагностики, самопізнання, саморегуляції.

В нейроестетиці та персоналізації (AI-технології) активно розробляються алгоритми ШІ, здатні розпізнавати емоційну та темпераментальну палітру творів мистецтв, що становить наукову основу для створення персоналізованих систем арт-рекомендацій, переходу від теоретичного мистецтвознавства до кількісної нейропсихології, де темперамент, проявлений митцем у художньому творі, стає не тільки вимірюваною одиницею для персоналізації цифрового та фізичного середовища, а й динамічним «інтерфейсом», що дозволяє побачити «роботу» конкретного темпераменту через візуальні метафори. Це забезпечує підбір візуального контенту, який гармоніює з психофізіологічним станом користувача, запобігаючи сенсорному перевантаженню [19; 20; 21; 24].

За умов високого рівня стресу розпізнавання темпераменту в художніх витворах стає важливим інструментом саморегуляції. Розуміння того, які риси (наприклад, «флегматична» статика чи «сангвінічна» вітальність) сприяють стабілізації нервової системи, ефективнішому використанню арттерапії для корекції емоційних станів. Відтак, арттерапевт може підбирати мистецький твір не лише за сюжетом, а й за темпераментальним кодом (рівнем стимуляції), що дозволяє керувати нейронними відгуками глядача для стабілізації емоційного стану [13; 21, 29].

У контексті масового генерування зображень нейромережами, дослідження темпераменту в авторському живопису як біологічного «відбитку» митця, невіддільного симуляції, стає способом ідентифікації «живого» мистецтва. Виявлення цих особливостей дозволяє глибше зрозуміти авторський імпульс як суб'єктивну цінність твору.

Розвиток «глибокого споглядання» (Deep Looking) як когнітивної й емоційної практики, що протиставляється «швидкому» споживанню цифрового контенту [2; 13; 16; 21; 22; 24; 32], розглядається науковцями як критично важлива навичка й ефективний засіб цифрової детоксикації. В умовах масового генерування зображень нейромережами та високої швидкості споживання контенту, верифікація темпераменту в «живих», не техновиробних, художніх образах допомагає відновити здатність до концентрації та емпатії, розвиває емоційну грамотність, навчає розрізняти відтінки людського стану через невербальні візуальні коди.

Комплементарність (взаємодоповнюваність) психологічного та мистецтвознавчого підходів є фундаментом сучасної арттерапії, адже, в такому випадку художній твір та творчість в цілому розглядаються не лише як візуальний, естетичний об'єкт, а як динамічна модель нервової системи людини, складна психоінформаційна система, що є посередником між художнім світом автора та свідомістю глядача.

Дослідження представленої теми пропонує інструменти переходу від абстрактного споглядання мистецького твору (питомо, живопису) до його практичного використання як інструменту психологічного менеджменту та нейрорегуляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологія темпераменту митця та її вплив на твори мистецтва, зокрема, живопису, вивчається від початку ХХ ст. У публікаціях зарубіжних психологів, психіатрів та мистецтвознавців були проаналізовані особливості впливу особистісних рис (екстраверсія/інтроверсія та нейротизм), що є основою темпераменту: на художній стиль і характер художніх образів (типи статури «шизо-тиміки» пов'язані із формалізмом та абстракцією, «циклотиміки» – із реалізмом та емоційною насиченістю) (Е. Кречмер) [26]; на уподобання в живописі (Г. Айзенк) [16]; на відображення митцем внутрішнього світу або зовнішньої реальності у картинах, із спрямуванням психічної енергії у твір: на зовнішній опис (екстравертний сангвінік/холерик) чи на внутрішній символ (інтровертний меланхолік). Варто зазначити, що базовим для розпізнавання «темпераменту образу», в тому числі в арттерапії, залишається аналіз К.Юнга, здійснений через систему архетипів і символів (К. Юнг) [22].

Вплив на психологічну динаміку форми та кольору простежив Р.Арнхейм, вперше застосувавши принципи гештальтпсихології у вивчення

візуальних мистецтв і обґрунтувавши положення, що динамічні схеми в живописі (напруга, вага, баланс) є прямим позірним втіленням темпераментальної енергії [13]. Психодіагностику на основі тестової системи у 1947 р. запропонував М. Люшер, пояснивши деякі особливості вибору палітри та кольорових сполук. Ця методика залишається основою розпізнавання темпераменту в творчості, та, водночас, у розробці алгоритмів персонального підбору арттерапевтичних засобів [28].

Українськими науковцями здійснено аналіз впливу темпераментальних властивостей на формування індивідуального стилю образотворчої діяльності (В. Рибалка) [10]; суб'єктно-ціннісного чинника на унікальність роботи як продукта індивідуального нейробіологічного досвіду (В. Моляко та його школа) [3]; особистісних якостей на створення художнього образу (О. Отич) [7]; емоційного стану художника на його діяльність (Т. Прокопович) [8]; на фах художника за його психологічною характеристикою (С. Коновець) [4].

Засадниче значення для даної статті мають результати емпіричних досліджень, в яких: 1) експериментально доведено, що темперамент є модератором естетичної оцінки, описано, як формальні елементи твору (яскравість, складність) розпізнаються глядачем через призму його власної нервової системи, як глядач оцінює картину, доведено, що без урахування темпераменту (зокрема рівнів сенсорної чутливості та витривалості) неможливо об'єктивно пояснити, чому одні витвори викликають захоплення, а інші – відторгнення (Т. Янковський, П. Француз) [21]; 2) визначені стратегії інтерпретації живопису залежно від індивідуально-типологічних особливостей особистості, а також доведено, що розпізнавання темпераменту у творах дозволяє зрозуміти індивідуальні відмінності у сприйнятті живопису, а темпераментальні риси автора закладені в динаміку сприйняття твору, і глядач «декодує» його смисли відповідно до власної психофізіології (М. Коваленко, І. Мироненко) [25]; 3) описано психологію розуміння художнього твору, де темперамент виступає як «первинний фільтр» художньої комунікації, базовий механізм «емоційного резонансу» між глядачем та образом (С. Діхтяренко, О. Кобець) [2]; 4) з'ясовано як риси особистості та темперамент визначають вподобання в різних стилях мистецтва (наприклад, тяжіння до абстракції чи сюрреалізму) (С. Реймерс, А. Фернхем, Т. Чаморро-Премузич) [14; 18]; 5) доведено, що вибір художніх образів (абстрактних

чи реалістичних, яскравих чи тьмяних) безпосередньо детермінується типом темпераменту та рівнем сенсорної реактивності особистості (К. Берк, Д. Каган, С. Реймерс, А. Свами, А. Фернхем, А. Хсу, Т. Чаморро-Премузич) [13; 14]; 6) підтверджено існування стійких індивідуальних відмінностей у способах обробки мозком естетичної інформації, а також у кореляції типовості або унікальності смаку з рисами темпераменту (наприклад, люди з високою «відкритістю до досвіду» – сильний/рухливий тип частіше мають низьку типовість смаку, віддаючи перевагу незвичайним, складним образам (абстракції, сюрреалізму) (Ю. Чен, А. Чанг, М. Розенберг, Д. Фен, Б. Шолл, Л. Трейнор) [34].

Сучасні науковці обґрунтовують ідентифікацію темпераменту в образах: для розробки AI-алгоритмів, які здатні аналізувати емоційну інтенсивність живопису; адаптації освітніх програм для творчих спеціальностей (врахування психотипу студента при виборі техніки роботи).

Викладені положення зумовлюють необхідність ґрунтовного вивчення особливостей розпізнавання темпераменту в художньому творі як процесу декодування біологічних сигналів (ритму, кольору, форми), які художник несвідомо закладає у художню роботу.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка й обґрунтування комплементарного підходу до ідентифікації темпераментальних рис у художніх витворах як інструменту прецизійної арттерапії.

Методи дослідження включають: якісний аналіз змісту публікацій, присвячених мистецьким і психологічним аспектам розпізнавання темпераменту в художніх творах як засобу арттерапії і компаративний аналіз (зіставлення різних наукових підходів до зазначеної проблеми), системно-структурний аналіз (розгляд темпераменту в живописі як системи, що складається з окремих взаємодіючих елементів; вивчення шляхів утворення зорового образу із формальних елементів як «біологічного відбитку» особистості митця); метод синтезу й узагальнення (об'єднання розрізних мистецтвознавчих, психологічних, нейробіологічних даних у цілісну концепцію; обґрунтування комплементарності психологічного та мистецького підходів як засобу персоналізованої арттерапії).

Виклад основного матеріалу. Виходячи з ідеї показати можливості взаємодоповнюваності психології та мистецтвознавства, варто наголосити на специфічних визначеннях основоположного

поняття мистецької культури – «художній образ». У психології він визначається відповідно до його функцій як: 1) форма об'єктивації внутрішнього світу (екстеріоризація психічних процесів, втілення несвідомих імпульсів, почуттів та думок митця, «відбиток» особистості, де через колір, лінію та композицію проявляються темперамент та характер автора) [3; 10]; 2) засіб регуляції психічних станів (арттерапевтичний аспект: як інструмент гомеостазу, для творця як спосіб подолання внутрішніх конфліктів та емоційного розрядження (катарсису) [19; 20; 35]; 3) для глядача – як «когнітивний стимулятор», який, залежно від своїх характеристик (складності, яскравості), може або заспокоювати, або активізувати нервову систему) [2; 20, 32]; 4) одиниця художньої комунікації (як код, що передає емоційне повідомлення, зчитується глядачем через «фільтри» його власного темпераменту, стає «дзеркалом», у якому людина впізнає власні емоційні стани [19; 20; 21;]); 5) продукт творчої уяви та когнітивного моделювання (як результат перетворення реальності в уяві, суб'єктивна модель, де реальні об'єкти наділяються новими змістами, при цьому мозок «добудовує» художній образ, роблячи глядача співтворцем твору) [19; 32]; 6) структура, яка складається з трьох рівнів: чуттєвого – базового для прояву темпераменту: (безпосереднє сприйняття кольору, форми, ритму), емоційного (переживання, які викликає образ – радість, тривога, спокій), смислового (ідея або символ, що стоїть за зображенням) [2; 20; 21; 35]; 7) маркер психофізіологічного типу (нейропсихологічний аспект: як візуальний подразник, що має певну «енергетичну валентність») [10; 20; 21; 35]. Таким чином, в психології художній образ визначається як динамічний посередник, що дозволяє людині пізнавати себе, регулювати свої емоції та вступати в емоційний діалог з іншими через невербальні візуальні символи.

У мистецтвознавстві під художнім образом йдеться про форму естетичного освоєння світу, за якою зберігається його предметно-чуттєвий характер та цілісність [6]. Відтворені у свідомості як відбитки дійсності за допомогою органів чуття, образи – предмети і явища навколишнього світу, зберігаються в пам'яті і «реконструюються» в уяві. Художня свідомість оперує інструментом образування, що існує у свідомості, а також більш складним – образом-узагальненням як більш високою формою мислення, що вбирає у себе загальне та особливе [12]; Узагальнення – це основа художнього образу, у якому реалізується форма і зміст

життєвих явищ, все естетичне багатство дійсності тощо [9]. Підкреслимо, що для залучення категорії «художній образ» в психологічне дослідження, варто акцентувати увагу не на ідейних засадах, які тяжіють до умоглядності, а на формально-предметних, матеріально та фізично зафіксованих виявах. Саме цим об'єктивно пов'язана увага в дослідженнях до формальних елементів зображення як маркерів психофізіологічних рис автора, а саме: характеристики образу (яскравість, насиченість, складність) як форми комунікації темпераменту [21]; та його динамічні характеристики [25]; «вхідні фільтри» для інтерпретації образів [2]; методики розпізнавання особистісних рис через структурні елементи живопису [1].

Аналізуючи результати сучасних досліджень у галузі нейроестетики, когнітивної психології та психофізіології доцільно також акцентувати увагу на таких засадничих теоретичних та емпіричних висновках:

– існує зв'язок формальних ознак живопису з темпераментом через нейронні механізми; яскравість (luminance), колірна насиченість (saturation) та структурна складність картини викликають різні амплітуди нейронних потенціалів (за допомогою ЕЕГ); для людей з певним типом темпераменту (наприклад, високою реактивністю/меланхоліків) висока насиченість та складність образу діють як «надстимулятори», викликаючи захисне гальмування, тоді як для «сильних» типів ці ж елементи підвищують естетичне задоволення [21];

– людський мозок: надає перевагу певним значенням фрактальної розмірності (D-value), що зустрічаються в природі й абстрактному мистецтві; є індивідуальні відмінності у вподобанні фракталів, які корелюють із потребою особистості в стимуляції, що є фундаментальною рисою темпераменту [33; 35]; певним чином реагує на симетрію, кривизну ліній та складність композиції, *образи* класифікуються за рівнем «когнітивного навантаження», що по-різному сприймається глядачами з різною емоційною стійкістю (нейротизмом/меланхолією) [30];

– спостерігається стійка кореляція між «формальною красою» твору та когнітивним станом спостерігача, темпераментальними рисами і особливостями сканування складних візуальних образів [27];

– існують закономірності візуального мозку (комплексна система, зосереджена переважно в потиличній частці кори головного мозку), яка впорядковує візуальну інформацію, згідно з якими певні формальні елементи (лінії, орієнтація, колір)

обробляються специфічними ділянками кори, що дозволяє створювати «нейронні профілі» творів мистецтва, які можна порівнювати з «профілями темпераменту» глядачів [36; 37];

– наявні стратегії інтерпретації живопису, де формальні елементи (динаміка, колір) розглядаються як подразники, реакція на які залежить від темпераменту спостерігача [25].

– ідентифікація темпераменту в художніх творах за формальними ознаками (табл. 1) є предметом сучасних досліджень у галузі нейроестетики та когнітивної психології мистецтва, зокрема: 1) Т. Янковський та П. Француз [21]; ідентифікували пряму залежність між формальними елементами живопису та темпераментом (наприклад, високореактивні особистості (меланхоліки) гостріше реагують на низьку яскравість і пастельні тони, тоді як «сильні» типи (сангвініки/

холерики) позитивно оцінюють високу насиченість та візуальну складність; 2) Р. Тейлор та Б. Спехар [35] займались дослідженням фрактальної складності та її безпосереднього впливу на психічний стан людини (зокрема ефектів релаксації та нейронного відгуку); 3) К. Редіс та А. Брахман [31]; статистично проаналізували зображення, ідентифікуючи «темперамент» образу через математичні параметри розподілу кольірних плям і ліній, що дає змогу відрізнити «упорядковані» (флегматичні) образи від «хаотичних» або «експресивних» (холеричних); 4) Г. Ледер та М. Марін [27] встановили стійку кореляцію між формальною складністю образу та рівнем емоційного збудження (arousal), а також обґрунтували детермінуючий вплив особистісних рис (зокрема відкритості до досвіду та нейротизму) на преференції щодо композиційної

Таблиця 1

Система візуальних та нейродинамічних маркерів ідентифікації темпераменту в художніх образах

Параметр образу	Ознака темпераменту Темпераментальний резонанс	Вплив на глядача Емоційний ефект
<i>Насиченість та яскравість</i>		
<i>висока</i>	сангвінічний / холеричний	Стимулює активність, підвищує настрій
<i>низька</i>	меланхолійний	Викликає сум, меланхолію або відчуття спокою
<i>Фрактальна складність та простір</i>		
<i>висока</i> (багато деталей, поєднання різних текстур, фрактальність)	холеричний (експресія), активні типи темпераменту	<ul style="list-style-type: none"> Активує зорову кору та підвищує рівень когнітивного збудження (arousal), може викликати напругу або захват залежно від витривалості. З «сильною» нервовою системою (сангвініки, холерики) відчувають піднесення й інтерес; з високою сенсорною чутливістю (меланхоліки) надмірна складність може спричинити когнітивне перевантаження та почуття тривоги. Викликають відчуття емпатійного руху. Завдяки дзеркальним нейронам фізично відчуває напругу, закладену в позі персонажа або напрямку мазка. Створюють відчуття занепокоєння, енергії, агресії або триумфу (такі образи активно використовуються в нейромаркетингу для стимуляції швидких рішень) Потребують більше часу на обробку, що поглиблює залучення глядача
<i>динамічні образи</i> (просторова напруга) висока щільність заповнення кольором і складні композиційні схеми, діагоналі, асиметрія та «розірваний» простір	найкраще сприймаються холериками, оскільки відповідають їхньому внутрішньому ритму («рухливості» нервових процесів)	
<i>низька</i> (мінімалізм, чіткі великі форми) <i>статичні образи:</i> прості геометричні форми та впорядкований простір	корелюють із флегматичним типом	<ul style="list-style-type: none"> Знижує навантаження на робочу пам'ять, сприяє швидкому розпізнаванню образу. Діють заспокійливо на збуджені типи темпераменту, може викликати нудьгу у осіб, що потребують високої стимуляції. Сприяють інтроспекції (самоаналізу), дозволяючи глядачеві зосередитися на власних думках, а не на зовнішньому подразнику
<i>Геометрична впорядкованість</i>	флегматичний	Сприяє релаксації та відчуттю стабільності

структури полотна. Це уможливило диференційовану класифікацію художніх образів за їхнім потенціалом моделювати нейронну відповідь у представників різних психофізіологічних типів; 5) А. Гутьєррес, Дж. Техада та Е. Фернандес-Абаскаль [19] обґрунтували механізм, за допомогою якого мистецький стиль мінімізує негативний афективний вплив візуальних образів із травматичним змістом; емпірично підтвердили, що формальні параметри художнього образу (стиль) здатні модулювати емоційні стани незалежно від сюжетного наповнення; 6) Т. Чаморро-Премузика та колеги [13]; емпірично обґрунтували детермінуючу роль особистісних рис (зокрема моделі «Великої п'ятірки») у формуванні художніх переважень, які розглядаються як функція від емоційної валентності та когнітивної складності полотна; встановили, що вибір художнього образу є стратегією психофізіологічної саморегуляції, де індивідуальні параметри темпераменту (нейротизм, відкритість до досвіду) визначають поріг візуального комфорту та рівень емоційного резонансу з твором»; 7) Т. Хассельман, Е. Філхо, І. Жугіч та ін. [20] верифікували амбівалентний характер впливу складності на глядача, що детермінується індивідуальним порогом сенсорної чутливості та потребою у стимуляції; емпірично довели, що особи з низькою реактивністю (сангвініки, холерики) демонструють вищий рівень естетичного задоволення від взаємодії зі складними образами, тоді як для високореактивних типів (меланхоліки, флегматики) надмірна формальна складність виступає чинником візуального стресу та когнітивного перевантаження.

Сукупність результатів передових наукових розвідок детермінує необхідність інтеграції персоналізованого підходу в систему арттерапевтичного впливу. Подібний підхід актуалізує використання прецизійних інструментів ідентифікації темпераментальних маркерів як об'єктивного базису сучасного мистецтвознавчого аналізу. Що, у свою чергу, прямо перегукується з ідеєю використання темпераментальних ознак живопису (наприклад, «флегматичної» чи «меланхолійної» стилізації) для регуляції психофізіологічного стану людини в артпрактиці.

У новітніх нейроестетичних розвідках [20; 21; 32; 36; 37] вказується на тренд «емоційної тривалості» (*delayed impression*), де складні образи вимагають глибшого залучення темпераменту глядача для їхнього розкодування. Розуміння “*delayed impression*” дозволяє класифікувати образи за часом їхнього впливу: миттєві образи

(сангвінічні): яскраві, прості, дають швидкий дофамін. відкладені образи (меланхолійні/флегматичні): складні, насичені, потребують «глибокого споглядання» для стабілізації нервової системи. Темперамент у художньому творі виявляється у стилі, змінює вподобання як медіатор в залежності від ситуативного стану (наприклад, стресу або збудження). Так, у 2026 р. американська компанія Pantone, авторитетний експерт у кольорах для промислових товарів, оголосила кольором року білий («*Cloud Dancer*») як символ спокою. У формуванні образів він відповідає потребі в стабільності, що притаманно флегматичному типу.

Комплементарність в арттерапії мистецтвознавчих та психологічних підходів до ідентифікації темпераменту в художніх творах розглядається як багатофакторна система зі специфічними рівнями аналізу (табл. 2).

Взаємообумовленість підходів означає, що мистецтвознавство надає матеріал для аналізу (код), психологія – ключі для його розшифрування (модератори), а арттерапія – методику цільового впливу (регуляція). Такий синтез дозволяє ідентифікувати авторський живопис як унікальний продукт людської нейробиології.

У контексті нашого дослідження арттерапію в широкому сенсі визначаємо як метод нейропсихологічної корекції та психоемоційної стабілізації, що базується на цілеспрямованому використанні художніх творів, що мають конкретні формальні характеристики (складність, динамічність, колірну енергію) для регуляції станів нервової системи. У більш вузькому визначенні, адаптованому до контексту нейропсихології та мистецтвознавства, арттерапію слід розглядати як метод: *прецизійної нейрорегуляції*, що базується на цілеспрямованому використанні темпераментальних кодів художнього твору для модифікації психофізіологічного стану особистості; *компенсаторної стимуляції* образотворчими засобами певного «темпераментального типу» (наприклад, «флегматичної» статки або «сангвінічної» вітальності) здійснюється вплив на рівень емоційного збудження глядача для досягнення гомеостазу [19; 20; 21; 35]; *нейроестетичної комунікації* через «глибоке споглядання» (*Deep Looking*), що дозволяє глядачеві синхронізувати свій темперамент із темпераментом виконання твору, розшифровувати «емоційний фон» митця та досягати емоційної стабілізації [2; 14; 32]. Отже, арттерапія розглядаємо як технологію управління нейронними відгуками через розпізнавання та застосування темпераментальних кодів у живописному творі.

**Рівні та показники комплементарної ідентифікації
темпераментальних рис у художніх творах**

Показники	Рівні/Ефекти		
	Мистецтвознавчий	Психологічний	Психотерапевтичний
Синтез формального аналізу та психофізіології	аналіз: – «що» і «як» зображено; – фактури, ритму мазків, колористичних акордів та композиційної напруги	– з'ясування: «чому» нервова система обрала саме так; – тлумачення цих елементів як проявів сили, врівноваженості та рухливості нервових процесів у форму:	– з'ясування: коли пацієнт усвідомлює, що його «хаотичний» мазок – це не помилка, а природний вияв його холеричного темпераменту, – в і д б у в а є т ь с я легалізація власної природи, що знімає внутрішні конфлікти
Прецизійна діагностична верифікація: об'єктивний компонент (нейрофізіологічний «код») суб'єктивний компонент (мистецтвознавча інтерпретація)	оцінка «темпераменту образу» (напр., меланхолійне сфумато чи сангвінічна яскравість)	створення «карти емоційних відгуків», де мистецькі характеристики картини слугують ключем до регуляції емоційного стану	використання айтрекінгу та ЕЕГ для підтвердження того, чи справді ці образи викликають очікуваний терапевтичний резонанс у пацієнта
Компенсаторна та регулятивна функція через художню мову	використовуються: – «холеричні» мистецькі практики (дріппінг, експресивне малювання пальцями); – «флегматичні» техніки (крапкова графіка, деталізований орнамент)	– для корекції ригідності (флегматики/меланхоліки): розхитати застійні процеси та активувати емоційну лабільність (психологічна мета); – для корекції імпульсивності (холерики): мистецький контроль стає засобом психологічного самоконтролю	
Основа нейро- та цифрової арттерапії	алгоритми аналізують мистецькі параметри картини (luminance, contrast, complexity) і співвідносять їх із профілем темпераменту користувача. Це дозволяє створювати індивідуальні візуальні дієти, де мистецтво виконує роль «когнітивного вітаміну», підбраного під конкретний психотип		
Семантична цілісність	дає інструментарій (як стани змінити через форму)	дає арттерапії зміст (розуміння станів), а без психології мистецтва в терапії залишається декоративним; без мистецтва психологія втрачає чуттєвий, образний інструмент впливу на підсвідомість	

В якості прикладу запропонуємо одну з найефективніших для розвитку саморефлексії артпрактику «Дзеркало полотна» на основі добраних мистецтвознавцем художніх творів (рис. 1), яка допомагає

зрозуміти, де закінчується вплив мистецтва і починається власна біологічна природа (темперамент), виявити зони збігу та дисонансу між власним внутрішнім станом і зовнішнім образом.

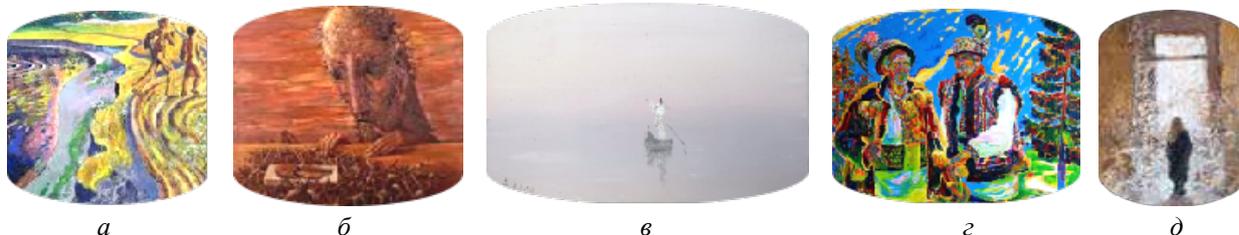

Рис. 1. Візуалізація темпераментальних рис у творах українських художників :

- а) В. Зарецький, Біла озера, 1977 (холерична хаотичність);*
- б) І. Марчук, Реквієм, 1993 (флегматична відстороненість);*
- в) І. Пилипенко, Ріка часу, 2020 (флегматичний спокій і стабільність);*
- г) І. Мельничук, Серед гір Карпатських, 2003 (сангвіністична експресивна динаміка)*
- д) Р. Петрук, Молитва. 2024 (меланхолійний смуток)*

Розглянемо, як у мистецтвознавчому дискурсі трактується взаємозв'язок темпераменту та художньої форми у зазначених творах: 1. *Живописну роботу Віктора Зарецького* (рис. 1, а) характеризують динаміка й яскравість. Композиційно твір побудовано на поєднанні горизонтальних та вертикальних хвилястих ліній, людські фігури зміщені вправо від геометричного центру для надання відчуття руху, внутрішньої активності. Колорит обрано підкреслено мажорний з переважанням теплих тонів – жовтого, зеленого, рожевого. Протиставленням до них виступає яскраво синій, що відображає високу емоційну реактивність автора. Лінійно-просторове та колористичне рішення живописного твору, де переважають контрастні, енергійно-виразні елементи, є маркерами швидких, рішучих дій, притаманних холеричному темпераменту. 2. *Живопис Івана Марчука* (рис. 1, б) характеризують стримана трагічна емоційність та глибокі тони. Композиція твору являє дещо перебільшене за форматом схилене обличчя на тлі похмурого неба, акцентом є руки, що торкаються стіни-опори як вираз припинення руху. Темний колорит живописного твору, побудований на градаціях тьмяного рожево-червоного та брунатного, створює відчуття сполохів – як високий внутрішній душевний напруження, неспокій, втрата рівноваги. Просторове, колористичне та символічне навантаження живописного твору, відзначеного драматизмом, несе ознаки флегматичного темпераменту авторської позиції. 3. *Живописне полотно Івана Пилипенка* (рис. 1, в) характеризують настрої тиші, елегантності, затамованого почуття. Рівний колористичний лад, побудований на тонких нюансуванні відтінків блакитного, рожевого, лілового, сірого, зеленкуватого, а також нанесення шару фарби у вигляді гладкої поверхні, надають твору відчуття спокою, самозаглиблення, відстороненості. Значна перевага у композиції фонового панорамного простору підкреслює цілісність і глибину відчуття навколишнього світу. Глибина простору та складна колористична розробка живопису є проявом флегматичного темпераменту. 4. *Живописний твір Ігоря Мельничука* (рис. 1, г) характеризує оптимістичний, піднесений настрій, що досягається поєднанням яскравих, звучних, насичених тонів. Життєствердна колірна гама відображає високий рівень життєвої енергії. Композиція твору гармонійно поєднує вертикалі і горизонталі, плавні лінії, гармонійно побудовані просторові елементи. Основний акцент твору на ефектних сполуках яскравих кольорів,

що досягають експресивної динаміки, підкреслюють життєствердний мажорний настрій твору і є маркерами сангвінічного темпераменту автора. 5. *Живопис Романа Петрука* (рис. 1, д) у приглушених тонах і статичних формах характеризує тихий, «сутінковий» смуток, що передає душевний стан героїні. Лінії обабіч фігури нагадують гілочку в інії, що додає композиції емоційного «холоду». Контраст фігури в чорному та білий ореолу навколо неї, що переходить у вохристо-жовтий, надає твору низку різноманітних асоціацій. Відчувається заглибленість автора у світ героїні, співчуття та співпереживання, що є маркером меланхолійного темпераменту.

Етапи проведення артпрактики: 1. *Аналіз картини (Зовнішнє)*: обрати картину, яка «зачепила», і виписати її ключові характеристики за трьома параметрами: енергетика мазка (різкий, розмашистий, ледь помітний, гладкий), колірна температура (агресивна тепла, відсторонена холодна, нейтральна), композиційний ритм (хаос, ідеальний порядок, застигла мить, нескінченний рух). 2. *Зіставлення з власним «Я» (Внутрішнє)*: дати відповіді на запитання, порівнюючи характеристики картини зі своєю поведінкою в житті: а) ритм: «Чи збігається темп цієї картини з моїм темпом життя?» (інтерпретація: якщо ви холерик, а картина статична (наприклад, натюрморт), ви відчуєте нудьгу або роздратування; якщо сангвінік – ви знайдете в ній ресурс для відпочинку); б) колір: «Чи відображає ця палітра мій спосіб реагувати на конфлікти?» (меланхоліки здебільшого обирають складні, затуманені кольори, що відповідає їхній схильності до глибоких переживань і тривалих роздумів); в) деталізація: «На чому я фокусуюся – на загальному враженні чи на дрібних деталях?» (флегматики зазвичай помічають технічну досконалість і деталі, тоді як холерики сприймають емоційну пляму цілком). 3. *Висновки (визначити свій результат за типом зв'язку)*: 1) повний резонанс (схожість): характеристики картини – це панівний «чистий» темперамент (Ви обираєте те, ким ви є, що підтверджує психологічну цілісність у цей момент; 2) доповнення (компенсація): прояви активного холерика, якого тягне до тихих пейзажів, що означає пошук балансу та саморегуляції нервової системи через мистецтво; 3) конфлікт (дисонанс): картина подобається, але викликає тривогу (можливо, природний темперамент (наприклад, меланхолійний) намагається адаптуватися до занадто швидкого ритму життя (сангвінічного/холеричного), що створює внутрішню напругу.

Таке зіставлення стає запорукою глибинного самопізнання, свідомої психологічної саморегуляції та виявлення прихованих потреб.

Диференціація темпераментальних властивостей в художніх творах розглядається в арттерапії як прикладний інструмент, сформований елементами мистецтвознавства та психології. Згідно з актуальними дослідженнями [21], це необхідно для персоналізації естетичного досвіду через підбір твору мистецтва під психофізіологічний стан людини. Так, активно розвиваються алгоритми арт-рекомендацій, які аналізують «темперамент» картини (динаміку мазка, насиченість кольорів) і пропонують глядачеві твори, що або резонують з його станом (для підтримки), або компенсують його (для заспокоєння). Дослідження К. Роблеса, М. Робертса, С. Вієнгкхемай ін. [33] доводить, що фрактальність є ключовою візуальною детермінантою, здатною модулювати нейронну відповідь глядача. Це перетворює формальні характеристики твору образотворчого мистецтва на вимірюваний терапевтичний інструмент, спрямований на досягнення психофізіологічного гомеостазу. В психологічній діагностиці й арттерапії аналіз темпераменту в образотворенні, здійсненого пацієнтом, допомагає психологам, терапевтам виявити приховану емоційну динаміку (наприклад, холерична агресія в мазках при зовнішньому спокої), відстежити рівень психічної енергії (через складність і яскравість творчого результату), визначити когнітивний стиль особистості (через структуру та деталізацію композиції).

Висновки. На основі аналізу наукових публікацій, а також дослідження синтезу психологічного та мистецтвознавчого підходів в контексті залучення їх специфіки в арттерапії, з'ясовано:

1) сучасні дослідження зміщуються від чистого опису відчуттів до кількісного вимірювання біологічної відповіді організму на візуальну стимуляцію від споглядання художнього твору;

2) верифікація темпераменту як «біологічного коду» художньої форми, що втілюється у вимірюваних формальних параметрах твору: яскравості, насиченості та фрактальній складності:

– робить взаємодію з живописом більш свідомою, перетворюючи споглядання на процес самопізнання або терапії; модерує, структурує естетичну оцінку залежно від формальних параметрів образу (яскравості, насиченості, складності), те,

що для одного темпераменту (холерика) є «динамічною вітальністю», для іншого (меланхоліка) може стати джерелом «візуального стресу» та когнітивного перевантаження;

– трансформується у прецизійний інструмент нейропсихологічної корекції;

– набуває статусу дієвого інструментарію в системі персоналізованої арттерапії, засобом стабілізації психоемоційного стану; реалізується терапевтичний принцип «компенсаторної стимуляції» (ефективна корекція емоційних станів базується на підборі твору/композиції/стилю, що компенсує властивості темпераменту пацієнта) та тривалого візуального занурення для глибокої емоційної стабілізації та самопізнання;

– сприяє глибокій інтерпретації справжньої природи авторського стилю, з притаманними йому колористичними схемами та композиційними прийомами, уможлиблює розмежування свідомого вибору стилю від природного прояву особистості автора, пояснюючи, чому певний художник обирає певну палітру чи динаміку;

– виступає потужним чинником розвитку емоційного інтелекту, оскільки навчає глядача ідентифікувати та диференціювати тонкі нюанси емоційних станів через невербальні візуальні маркери (колір, лінію, форму), що переносяться на навички соціального спілкування;

3) комплементарність мистецтвознавчих і психологічних підходів до ідентифікації темпераменту в живописних творах арттерапії розглядає їх як багатофакторну систему, де кожна дисципліна забезпечує специфічний рівень аналізу.

Отже, декодування темпераментальних кодів стає валідним інструментом об'єктивізації естетичного досвіду, діагностики емоційного резонансу, диференціації автентичного та симульованого мистецтва. Концептуалізація темпераменту як прецизійного нейропсихологічного інструменту замість традиційної мистецтвознавчої категорії відкриває шлях до реалізації методів компенсаторної стимуляції. Це перетворює художній твір на керований медіатор, здатний цілеспрямовано модулювати рівень емоційного збудження та змінювати резильєнтність особистості.

Подальшого вивчення потребує питання вікової динаміки сприйняття темпераментальних рис у художніх творах, що дасть змогу адаптувати методи арттерапії для різних вікових груп.

Список літератури:

1. Власюк В. До питання методології психологічного аналізу образотворчого мистецтва. *Psychology Travelogs*. 2025. № 2. С. 60–71. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2025-2-6>

2. Діхтяренко С., Кобець О. Психологія сприйняття і розуміння художнього твору: Контент-аналіз зарубіжних емпіричних досліджень. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. № 87 (5). С. 52–60. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2025-87-5-52-60>
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень; за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Вид-во Рута, 2006. 320 с.
4. Коновець С. В. Естетичні та етичні засади оптимізації професійної діяльності викладачів образотворчого мистецтва вищих навчальних закладів. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 148 с.
5. Костюченко О. В., Бриль М. М. Розвиток психологічної резильєнтності особистості як складника здоров'я арттерапевтичними засобами. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. № 33 (72-2). С. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/08>
6. Орлова Т. Художній образ. *Філософ. енцикл. Словник*. Київ : Абрис, 2002. С.702.
7. Отич О. М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти; за наук. ред. І. А. Зязюна. Чернівці : Зелена Буковина, 2008. 455 с.
8. Прокопович Т. А. Експресія творів сучасного мистецтва. Живопис. *Теорія мистецтв*, 2013, № 3. С. 40–45.
9. Ревенко І. В. Художнє мислення як основа художньо-пізнавальної діяльності майбутнього вчителя. *Педагогіка та психологія*. 2011. № 40 (3). С. 24–30.
10. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості. Київ : ІЗМН, 1996. 236 с.
11. Arnheim R. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*, The New Version, Second edition, University of California press. Berkeley, Los Angeles, London. 508 p.
12. Belyaev I. Human-sizegness as a principle of existance for literary-artistic image. Proceedings of the Philological Readings (PhR 2019). *EPSBS European Proceedings of Social and Behgavioural Sciences*. London, 19–20 September, 2019. P. 560–567.
13. Chamorro-Premuzic T., Burke C., Hsu A., Swami V. Personality predictors of artistic preferences as a function of the emotional valence and perceived complexity of paintings. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 2010, Vol. 4 (4), 196–204. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0019211>
14. Chamorro-Premuzic T., Furnham A., Reimers S. Personality and art. *The Psychologist*, 2007, Vol. 20. P. 84–87.
15. Elkins J. *How to Use Your Eyes*, New York : Routledge, 2000. 273 p.
16. Eysenck H. J. Type-factors in aesthetic judgments. *British Journal of Psychology*, 1941. P. 262–270. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.2044->
17. Furnham A., Rao S. Personality and the aesthetics of compo-sition: A study of Mondrian and Hirst. *North American Journal of Psychology*. 2002. Vol. 4. P. 233–242.
18. Furnham A., Avison M. Personality and preference for surrealpaintings. *Personality and Individual Differences*. 1997. Vol. 23. P. 923–935.
19. Gutierrez A. C., Tejada J., Fernández-Abascal E.G. Elicited emotion: effects of inoculation of an art style on emotionally strong images. *Exp Brain Res* 243. 2025. Vol. 89. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00221-025-07030-x>
20. Husselman T. A., Filho E., Zugic L. W., Threadgold E., Ball L. J. Stimulus Complexity Can Enhance Art Appreciation: Phenomenological and Psychophysiological Evidence for the Pleasure-Interest Model of Aesthetic Liking. *J Intell*. 2024. Apr 3; Vol. 12 (4). 42. DOI: <https://doi.org/10.3390/jintelligence12040042>
21. Jankowski T., Francuz P., Oleś P., Chmielnicka-Kuter E. The Effect of Temperament, Expertise in Art, and Formal Elements of Paintings on Their Aesthetic Appraisal. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. 2020. Vol. 14 (2). P. 209–223. Advance online publication. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/aca0000211>
22. Jung C. *Modern man in search of the soul*. New York : Harcourt, Brace & World, Inc., 1933.
23. Kagan J. *Galen's Prophecy: Temperament In Human Nature*. Taylor & Francis, 2019. 403 p.
24. Keong Lee Kin, Nasser Jolaina M. A new approach in visualising human emotions using brainwave-driven generative art. *International journal of law, government and communication (IJLGC)*. 2025. Vol. 10 (40). DOI: <https://doi.org/10.35631/IJLGC.1040012>
25. Kovalenko M., Mironenko I. Interrelationships of Characteristics of Perception and Interpretation of Paintings with Specific Traits of Personality Life-Meaning Sphere. *Psychological Journal*, January 2024. Human Arenas. DOI: <https://doi.org/10.1007/s42087-023-00395-x>
26. Kretschmer E. *Körperbau und Charakter*. In: Abel, W., et al. *Methodik Genetik der Gesamtperson*. Springer, Berlin, Heidelberg, 1940. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-642-99714-3_17
27. Leder H., Goller J., Rigotti T., and Forster M. Private and shared taste in art and face appreciation. *Front. Hum. Neurosci*, 2016, Vol. 10, 155.7.
28. Lüscher M. *Die Farbe als Psychologisches Untersuchungsmittel*; A. Hauke : Speicher, Switzerland, 1949.

29. Muratbekova M., Shamoï P. Color-Emotion Associations in Art: Fuzzy Approach. *IEEE Access PP* (99). January 2024: 1–1. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2024.3375361>
30. Nadal M., Vartanian O, The Oxford Handbook of Empirical Aesthetics. Oxford University Press, 2022. 1104 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198824350.001.0001>
31. Redies C., Brachmann A. Statistical Image Properties in Large Subsets of Traditional Art, Bad Art, and Abstract Art. *Front. Neurosci, Sec. Perception Science*, October 2017, Vol. 25 (11). DOI: <https://doi.org/10.3389/fnins.2017.00593>
32. Roberts J. The Power of Patience. *Academia.edu: All Topics Art Art History*, 2013.
33. Robles K. E., Roberts M., Viengkham C., Smith J. H., Rowland C., Moslehi S., Stadlober S., Lesjak A., Lesjak M., Taylor R. P., Spehar B., Sereno M. E. Aesthetics and Psychological Effects of Fractal Based Design. *Front Psychol*, 2021 Aug 17. 12. 699962. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.699962>
34. Taste typicality is a foundational and multi-modal dimension of ordinary aesthetic experience; Y. C. Chen, A. Chang, M. D. Rosenberg, D. Feng, B. J. Scholl, L. J. Trainor. *Current Biology*. 2022. Vol. 32 (8). P. 1837–1842. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cub.2022.02.039>
35. Taylor R., Spehar B., Perceptual and physiological responses to the visual complexity of fractal patterns. *Nonlinear Dynamics Psychology and Life Sciences*, February. 2005. Vol. 9 (1). P. 89–114. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-322-83487-4_4
36. Zeki S. The neurobiology of emotional ground. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 2004
37. Zeki S. The Paton prize lecture 2021: A colourful experience leading to a reassessment of colour vision and its theories. *Experimental Physiology*. 2022. Vol. 107. P. 1189–1208. DOI: <https://doi.org/10.1113/EP089760>

Kostiuchenko O. V., Mikhailova R. D. ART THERAPY: COMPLEMENTARITY OF PSYCHOLOGICAL AND ARTISTIC APPROACHES TO REVEALING TEMPERAMENTAL CHARACTERISTICS OF AN ARTWORK (A CASE STUDY OF PAINTING)

The article explores one of the key practices of art therapy – the recognition of temperamental features of a work of art, namely images in painting. Considering art therapy as a combination of psychology and art, a system of definitions based on the synthesis of approaches in theoretical psychology and art history is proposed, which significantly expands the range of means, methods, and techniques of art therapy. It is emphasized that in the context of modern challenges, when AI algorithms capable of recognizing the emotional and temperamental palette of works of art are being actively developed in neuroaesthetics and personalization (AI technology), the temperament manifested by the artist in a work of art becomes a determining factor for the personalization of the digital and physical environment. The essence and structural characteristics of approaches to defining the temperamental features of image creation, their role in ensuring the integrity of the perception of an artistic image/picture, and the subject-compositional series of painting as a whole have been determined. Based on the complementarity of psychology and art history, emphasis is placed on the definitions of the fundamental concept of artistic culture – the “artistic image.” Attention is paid to the figurative and compositional structure of a painting as the basis for the embodiment of temperamental traits. The complementarity of psychological and art history approaches in art therapy is presented as a means of considering artistic representation – a visual, aesthetic object and, at the same time, a dynamic model of the nervous system, a psycho-informational construct that connects the author’s artistic world and the viewer’s consciousness. In the context of the study, art therapy is defined as a method of neuropsychological correction and psycho-emotional stabilization based on the targeted use of works of art with specific formal characteristics (complexity, dynamism, color energy) to regulate the states of the nervous system; in a narrower sense, as a method of precision neuroregulation based on the targeted use of temperamental codes of an artistic image to modify the psychophysiological state of a person; as a technology for managing neural responses through the recognition and application of temperamental codes in a painting. Further scientific research may focus on studying the age dynamics of the perception of temperamental traits in works of art, which will make it possible to adapt art therapy methods for different age groups.

Key words: Art therapy, Temperamental traits / Features, Recognition / Identification / Verification, Pictorial Work, Artistic Image/Representation image.

Дата першого надходження статті до видання: 26.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.03.2026